

Annona Nova VI.

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2014

Szakmai lektorok:

Bagi Zsolt
Balázs Péter
Bene Adrián
Fancsaly Éva
Halmai Tamás
Kiss Gábor Zoltán
Koncz István
Kucserka Zsófia
Orbán Jolán
Pete Krisztián
Szabó Veronika
Szászvári Karina
Takáts József

A kiadvány a *Nemzeti Tehetség Program* támogatásával jelent meg
NTP SZKOLL – 130039

Felelős kiadó:
Bagi Zsolt

Szerkesztők:
Főfai Rita, Németh Dániel, Schelhammer Zsófi,
Varga Réka, Vilmos Eszter, Vörös Eszter

Borítóterv:
Zsupos Norbert

Tördelés:
Kiss Tibor Noé

ISSN: 2061-4926

© A szerzők, 2014
© A szerkesztők, 2014

Minden jog fenntartva.

Tartalomjegyzék

Égő Áron, Mátyási Róbert: Négykezes előszó	7
Soós Kinga: Az elfogulatlan szemlélő – Töredékek Adam Smith morálfilozófiájából	11
Tuboly Ádám: A logikai szintaxistól a szemantikáig – Carnap színeváltozása?	23
Szabó János: Szerepjátékos csoportokkal való elégedettség vizsgálata fontos csoportalakító változók tükrében	37
Szanyi-Nagy Judit: A digitális tábla és a Z generáció	51
Kiss Georgina: Babits a cybertérben – Hogyan segíthetjük elő az értelmező olvasást konstruktív pedagógiai eszközökkel?	65
Szakál Kata: A selyem útja – Alessandro Baricco <i>Selyem</i> című regényéről	75
Szávold Brigitta: Herczeg Ferenc „tündöklése és bukása” – Az író megítélésének változása kortársai szemszögéből	85
Varga Réka: Két szombatos kódex – A Mátéfi János-kódex és a Szombatosok régi könyvének összefüggései	95
Ferenczy Nikolett: A film balítélete – A <i>Büszkeség és balítélet</i> megfilmesíthetőségének kérdése	107
Csöngé Tamás: Valótlan képek láttatása – Karakternarráció és nem antropomorf narráció összjátéka a filmben	121
Nagy Zsófia: Szóvá formált kép / képpé festett szó – A Kalligramszerűség vizsgálata René Magritte festészetében	133
Németh Dániel: Az igekötős igék helyesírása és helye a nyelvtanokban – Rövid történeti áttekintés	147
A Kerényi Károly Szakollégium tagjai és mentorai a 2012/2013-as, illetve a 2013/2014-es tanévben	161

Tuboly Ádám Tamás vagyok. 2010-ben szereztem meg BA, 2012-ben pedig MA diplomámat a PTE BTK Filozófia Tanszékén, azóta pedig a Filozófia Doktori Iskolaiban írom a disszertációm. A Szakkollégium tagja voltam 2011/2012-ben, és immáron két éve mentorálok filozófia, nyelvész és magyar szakos hallgatókat. Kutatásom fókuszában a modális logika, illetve a huszadik századi analitikus filozófia története áll, különösen Rudolf Carnap filozófiájának történeti újraértékelése.

TUBOLY ÁDÁM TAMÁS

A logikai szintaxistól a szemantikáig – Carnap színeváltozása?

Rudolf Carnap filozófiáját négy részre szokás felosztani: (i) korai korszak, ami a *Der Raum* (1922) és a *Der Logische Aufbau der Welt* (1928) köré szerveződik, (ii) *szintaktikai* korszak a 30-as évek elejétől 1935-ig, (iii) *szemantikai* korszak, a 40-es évek végéig, végül (iv) kései korszak, amelyet az *indukció* és a *valószínűség* kérdései fémjeleznek.

A legélesebb váltás az ortodox értelmezés szerint (ii) és (iii) között fedezhető fel, amikor is Carnap Tarski hatására, feladva a szintaxis módszerét, elfogadta a szemantikai vizsgálódások jelentőségét. Dolgozatomban a bevett nézet ezen részlete kapcsán kívánok kétségeket ébreszteni, rámutatva arra, hogy jó indokunk van felülvizsgálni azt, hogy egy jóval kifinomultabb és szofisztikáltabb Carnap-képpel álljunk elő. Ehhez egyrészt az utóbbi években jelentős mértékben megszorodott másodlagos Carnap szakirodalomra fogok támaszkodni, másrészt Carnap saját kései önértelmezését hívom segítségül annak feltárásához, hogy pontosan mi zajlott le a (ii) és (iii) korszak között, mennyiben volt radikális az a változás, ami ezt az alkotói korszakokat jellemzi, illetve maga Carnap miként tekintett erre a váltásra.

Mint látni fogjuk, korántsem beszélhetünk radikális elmozdulásról, hiszen Carnap alapvető *attitűdje* a filozófiai problémákat illetően változatlan maradt. Sokkal inkább arról van szó, hogy ennek fényében Carnap a (iii)-as korszakban pusztán kiegészítette a

(ii)-es korszak alapvetéseit, és a szemantikával csupán kibővítette filozófiai eszköztárát.

§1. A hivatalos kép

A tankönyvjellegű bemutatások meglehetősen lehatárolt kerektek között artikulálják az egyes filozófiai irányzatokat, valamint karakterisztikus szerzőik életművét és legfontosabb téziseiket. Nincs ez másképp Carnap esetében sem, akiről halála után az a kép alakult ki, miszerint téziseinek jelentős része „súlyosan hiányos, vagy épp nyilvánvalóan hibás.”¹ Ez a vélekedés jelenik meg a következő pontokban is:

- (A) Carnap a 30-as évek elején elfogadta a *logikai szintaxis* megközelítését, amely szerint minden filozófiai probléma nyelvi probléma, és a „*filozófiát a tudomány logikájával kell felváltani*, vagyis a tudományok mondatainak és fogalmainak logikai elemzésével, ugyanis *a tudomány logikája nem más, mint a tudományos nyelv logikai szintaxisa.*”²
- (B) Az *LSS*-ben prezentált koncepció súlyos filozófiai és technikai hibákkal van tele, és a nyelv pusztán szintaxisra épülő megközelítése egy rendkívül szegényes és eleve elhibázott eszközt ad a kezünkbe.
- (C) A 30-as évek közepén egy törést detektálhatunk Carnap in-

1 CREATH, Richard: „Preface: Carnap’s Posthumous Career”, in: *The Cambridge Companion to Carnap* (szerk. FRIEDMAN, Michael–CREATH, Richard), CUP, 2007, xiii–xvii, xiii.

2 CARNAP, Rudolf: *Logische Syntax der Sprache*, Vienna: Springer, 1934, iii–iv. Kiemelés az eredetiben. A műre a továbbiakban, mint ‘LSS’ hivatkozom. Az *LSS* 1937-ben jelent meg angolul, mint *Logical Syntax of Language* (London: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., ‘LSL’). Noha a fordítás meglehetősen nehezen készült el, Quine és Carnap folyamatosan felügyelte a munkálatokat. Az utóbbi kiadás tartalmaz bizonyos módosításokat és bővítéseket (amelyeket Carnap jelez az előszóban), azonban mivel ez nem érinti a tanulmány fő gondolati ívét, ezért a későbbiekben is az első kiadásra hivatkozom. A fordításra és kiadásra vonatkozóan Carnap-Quine levelezése számos fontos észrevételt tartalmaz, főképp a 13/CQ/1934-6-8 és 14/QC/1934-6-29 levelek, in: CREATH, Richard (szerk.): *Dear Carnap, Dear Van: The Quine-Carnap Correspondence and Related Work*. Berkeley: University of California Press. 1990. Magyar nyelven Carnap 1934-es londoni előadásaiból készült (1935-ös) anyag olvasható, amely az *LSS* informális összefoglalása: „Filozófia és logikai szintaxis.” in: *A Bécsi Kör filozófiája* (szerk. ALTRICHTER Ferenc), Gondolat, Budapest, 1972, 134–194.

telleguális fejlődésében. Miközben Lengyelországban már korábban is többen foglalkoztak szemantikával, Alfred Tarski volt az, akinek sikerült meggyőznie Carnapot az LSS koncepciójának tarthatatlanságáról és a szemantikai vizsgálódások szükségességéről.

- (D) Végül Carnap, elfogadva a szemantikai módszert, különféle szemantikai rendszereket dolgozott ki, amelyek „olyan szabályok rendszerei, amelyeket a metanyelvben fogalmazunk meg, és amelyek egy tárgynyelvre vonatkoznak, illetve meghatározzák a tárgynyelv minden mondatának *igazságfeltételét*, vagyis az igazságához szükséges elégséges és szükséges feltételeket.”³

Amennyiben komoly törésként definiálunk egy-egy változást egy gondolkodó életművében, úgy a törés előtti korszakot szinte nyugodt szívvel hagyjuk hátra, figyelmünket a törést követő időszakra korlátozva. Egy törést azonban könnyedén túl lehet hangsúlyozni – már maga a ‘törés’ kifejezés is a gondolkodói pálya folytonosságának megszűnését konnotálja. A túlhangsúlyozás egyik módszere a leegyszerűsítés: a törés előtti időket rossznak, az utána következő, felvilágosult időket jónak bélyegezzük. Legyen bármilyen furcsa is ez a megközelítés, a huszadik század második felében kialakult, antipozitivistá alapokról építkező Carnap-kép pontosan ezt mutatja. A neves Carnap-kutató, Richard Creath egészen odáig megy, hogy az általa karikatúrának tekintett hivatalos képet karikázza ki a következőképpen (a történet szerint jó dolgokat jelöljük ‘(J)’-vel, a rosszakat pedig ‘(R)’-rel):⁴

Carnap *Logical Syntax of Language* című műve egy retrográd könyv (R), amelyet Gödel eredményeinek figyelmen kívül hagyásával írtak (R), amelyek egyébként érvénytelenítik Carnap megközelítésének egészét. Miközben Frege (J) és Russell (J) megfelelő-

3 CARNAP, R.: *Introduction to Semantics* [a továbbiakban ‘ITS’], Harvard University Press, 1942, 22. Kiemelés az eredetiben. A szemantikai korszakot alapvetően négy mű jellemzi: *Foundations of Logic and Mathematics*, International Encyclopedia of Unified Science, Vol. 1. No. 3. Chicago, University of Chicago Press, 1939; majd az Amerikában újtára indított *Studies in Semantics* sorozat, amely három kötetet ért meg: *ITS*; *Formalization of Logic*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1943; és *Meaning and Necessity*, Chicago, University of Chicago Press, 1947.

4 CREATH, R. „Carnap’s Move to Semantics: Gains and Losses.” in: WOLEŃSKI, J. – KÖHLER, E. (szerk.), *Alfred Tarski and the Vienna Circle: Austro-Polish Connections in Logical Empiricism*. Dordrecht, London, Kluwer Academic. 65–76, 66.

en kidolgozott szemantikai elméleteket adtak (noha nem az igazság modern megközelítését), Carnap könyve visszalépés a nyelv pusztán szintaktikai megközelítéséhez (R). Ami még rosszabb, azt állítja, hogy a filozófia egésze (R) és különösen a logika számára is csupán a szintaxis áll rendelkezésre (R). Mi több, látszólag tagadja a referencia értelmességét, és úgy tartja, hogy a filozófia csupán a szavakról szól (R). A kitüntetett helyzetünkől láthatjuk, hogy mennyire borzasztóan téves mindez, azonban szerencsére eljött Tarski (J). Fél kézzel és egy csapással megadta nekünk az igazság fogalmát (J), a logikai következmény helyes megközelítését (J) és a modelleméletet (J). Mi több, meggyőzte Carnapot (J), és ráál-lította a kortárs logikához vezető helyes útra (J). (Természetesen Carnap továbbra is pozitivista maradt (R), azonban ez egy másik történet.)

Felmerül a kérdés, hogy vajon Carnap gondolkodásában a szintaxisról a szemantikára való áttérés valóban olyan súlyos törést és váltást jelent-e, mint ahogy azt gondolták. Valóban Tarski volt-e az egyetlen, vagy épp a fő forrása ennek a változásnak, és felvázolhatunk-e egy olyan interpretációs keretet, amelyben Carnap életműve folytonosságot és következetességet mutat?

A következő szakaszokban az ezekre a kérdésekre adott bevett válaszokat kívánom megingatni. Mint látni fogjuk, a szintaxisról a szemantikára való áttérés korántsem volt radikális, mi több, az *LSS* is számos releváns szemantikai megfontolást tartalmaz, és a szemantikai korszak tanulmányai egyenes következményei Carnap filozófiai alapállásának és attitűdjének, ezáltal pedig a kívánt folytonosságot és koherenciát is kimutathatjuk gondolkodásában.⁵

5 Történeti szempontból említést kellene tennünk a Lwów-Varsó iskoláról, különösen K. Ajdukiewicz, T. Kotarbiński, S. Leśniewski és J. Łukasiewicz szerepéről és jelentős hatásáról, ehhez ld. WOLEŃSKI, Jan: „Semantic Revolution: Rudolf Carnap, Kurt Gödel, Alfred Tarski”, in: *Alfred Tarski and the Vienna Circle*, i. m., 1-15, 1-2.; és „The Rise and Development of Logical Semantics in Poland.” in: *The Golden Age of Polish Philosophy – Kazimierz Twardowski’s Philosophical Legacy*, (szerk. LAPOINTE, Sandra et al.), Springer, 2009, 43-59.; továbbá NIINILUOTO, Ilkka: „Theories of Truth: Vienna, Berlin, and Warsaw”, in: *Alfred Tarski and the Vienna Circle*, i. m., 17-26.

§2. A hivatalos kép felülvizsgálata

Ahhoz, hogy világosabb képet kapjunk az *LSS*-ről, távolabbról kell indítanunk. Az *LSS*-t megelőzően kevés információ áll rendelkezésünkre Carnap logika-konceptiójáról. Az 1929-es *Abriss der Logistik*-ben⁶, amely egyfajta logikai bevezetőtankönyvként szolgált a Bécsi Körben, Carnap alapvetően a Russell és Whitehead által a *Principia Mathematica*-ban⁷ kifejtett logikai rendszer alkalmazását tárgyalja a tudományfilozófia és az episztemológia vonatkozásában, és keveset mond magáról a logika természetéről. Egy korábban kiadatlan kézirat azonban jóval megvilágítóbb erejű lehet ebben a kontextusban. A szintén 1929-es *Untersuchungen zur allgemeinen Axiomatik*-ről van szó, melyben Carnap Abraham Fraenkel-lel vitatkozik.⁸

Ebben a műben Carnap az ún. *monolingvisztikai* megközelítést vallja,⁹ amit két tézissel lehetne jellemezni: egyrészt pusztán *egy* nyelv áll rendelkezésünkre, és nem teszünk különbséget azon nyelv között, amelynek a fogalmait definiáljuk (*tárgynyelv*), és aközött, amelyen definiáljuk azokat (*metanyelv*). Másrészt pedig egyetlen helyes nyelv és logika létezik, így értelmes feltennünk azt a kérdést, hogy melyik az. Ezt a megközelítést Russell és Wittgenstein nevéhez szokás kötni, és ebben a korszakban Carnap teljes mértékben elfogadta ezt az alapállást.¹⁰

Ennek az erős elköteleződésnek az első részét Carnap meglehetősen gyorsan, 1930 februárjában feladta, amikor is Alfred

6 CARNAP, R: *Abriss der Logistik – Mit besonderer Berücksichtigung der Relationstheorie und ihrer Anwendungen*, Springer, Wien, 1929.

7 RUSSELL, B.–WHITEHEAD, A. N. *Principia Mathematica*, 1–3. kötet, Cambridge University Press, 1910–1913.

8 Feltehetően erre a munkára utal Carnap is intellektuális önéletrajzában, vö. „Intellectual Autobiography” (a továbbiakban 'IÖ'), in: *The Philosophy of Rudolf Carnap* (szerk. SCHILPP, Paul A.), LaSalle: Open Court, 1997 [1963], 3–84, 33. Az *Abriss*-ről és az *Untersuchungen*-ről bővebben ld. COFFA, J. Alberto: *The Semantic Tradition from Kant to Carnap: To the Vienna Station*, Cambridge University Press, 1991, 273–280. Az *Untersuchungen* 2000-ben jelent meg: *Untersuchungen zur Allgemeinen Axiomatik*, (szerk. BONK, T.–MOSTERIN, J.), Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.

9 Hasonló koncepció detektálható „A régi és az új logika” című tanulmányban is, in: *A Bécsi Kör filozófiája*, i. m., 197–216.

10 Vö. WITTGENSTEIN, Ludwig (1921): *Logikai-filozófiai értekezés*, (Atlantisz, Budapest, 2004.) arról, hogy ezen az egy nyelven a nyelvről nem tudunk beszélni, az legfeljebb *megmutatkozik* benne.

Tarski, a Lwów-Varsó iskola prominens személyiségeként a Matematika Tanszék meghívására Bécsbe érkezett. Carnap önéletrajzából tudjuk, hogy Tarski az előadásában már ekkor a tárgynyelv és a metanyelv megkülönböztetéséről és a distinkció fontosságáról beszél bizonyos logikai fogalmak meghatározása során, amelyet Carnap örömmel el is fogadott.¹¹ A találkozást és saját előadásait követően, amelyeket ugyanazon év novemberében tartott Varsóban,¹² Carnap végleg feladta a monolingvisztikai megközelítést, és lefektette a *logikai szintaxis* pluralisztikus nyelvkoncepciójának alapjait.¹³

Ennek kezdetét meglehetősen pontosan ismerjük (*IÖ*, 53.):

[...] a nyelvi struktúra elképzelése, és a lehetséges alkalmazása a filozófiában egyfajta vízióként tárult fel előttem egy álmatlan éjszaka során 1931 januárjában, amikor beteg voltam. A következő nap, amikor még lázasan feküdtem, papírra vettem az elképzeléseimet negyvennégy oldalban a következő címmel „Attempt at a metalogic.” Ez a gyorsírással elkészített szöveg volt az első verziója a *Logical Syntax of Language* című könyvemnek.

Noha a kézirat számos későbbi, alapvető elképzelést nem tartalmazott, a „Language I” az *LSS*-ből, amely a matematika megalapozását érintő intuicionista-konstruktivista nyelvnek felel meg már itt is megjelenik. Idővel Carnap feladta az intuicionista nyelv irányába mutatott preferenciáját,¹⁴ és megszületett a „Language II”, amely magában foglalja a „Language I”-et, illetve a klasszikus matemati-

11 „Számos olyan kérdéstről beszéltünk négy szemközt, amely mindkettőnkre érdekelt. Különösen fontos volt ezek közül számomra az, hogy Tarski hangsúlyozta, bizonyos elképzeléseket a logikai vizsgálódásokban, úgy mint, az axiómák konzisztenciája, egy deduktív rendszer tételének bizonyíthatósága és hasonlók, nem az axiómák nyelvén (ezt nevezték később tárgynyelvnek), hanem a metamatematikai nyelven (ezt nevezték később metanyelvnek) kell kifejezni.” *IÖ*, 30.

12 Később ezek egyikéből született „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül.” In: *Tudományfilozófia – Szöveggyűjtemény*, (szerk. FORRAI GÁBOR–SZEGEDI PÉTER), Áron, Budapest, 1999, 9–25.

13 Ebben fontos szerepet játszottak a Kurt Gödellel folytatott beszélgetések, ld. WOLEŃSKI, J.: „Semantic revolution...”, i. m. Hasonlóképp meghatározó volt David Hilbert *metamatematikai* és formalista megközelítése, melyre Carnap több alkalommal is alapvető forrásként hivatkozik.

14 *LSS* §3 és §16. Vö. CREATH, R.: „Carnap’s Move to Semantics: Gains and Losses.” i. m., 68.

kát, ezáltal egy jóval gazdagabb nyelvnek felel meg. Ez a változás feltehetően az 1931-1932 körüli időszakra datálható, hiszen ekkor jelenik meg alkalmazásban először az, amit később Carnap a *tolerancia elvének* nevezett, és ami a *monolingvisztikai* megközelítés második tézisének feladását jelenti:¹⁵

*Nem az a feladatunk, hogy tilalmakat vezessünk be, hanem az, hogy konvenciókat állítsunk fel. [...] A logikában nincsenek lefektetett erkölcsök. Mindenki saját kívánsága szerint szabadon felépítheti a saját logikáját, vagyis a saját nyelvformáját. Mindössze annyit várunk el, hogy amennyiben azt diszkusszió tárgyává kívánja tenni, akkor az eljárásait világosan meg kell fogalmaznia, és a filozófiai érvek helyett szintaktikai szabályokat kell adnia.*¹⁶

A nevével ellentétben a tolerancia elve nem egy elv, hiszen mint olyan, teoretikus argumentációt kívánna, sokkal inkább egy filozófiai *alapállás, attitűd*, melyet Carnap élete végéig tartott és alkalmazott.¹⁷ Ennek értelmében felesleges *egyetlen* helyes logikáról beszélnünk, hiszen módunkban áll, hogy különböző logikákat dolgozzunk ki, melyek közül később, gyakorlati megfontolások alapján, céljainknak megfelelően választhatunk. Carnap saját bevallása szerint (*LSS*, vi.), az *LSS* egyik alapvető motivációja az a felismerés, hogy amennyiben „hátrahagyjuk a klasszikus logika biztonságos szárazföldjét, a korlátlan lehetőségek határtalan óceánja nyílik meg előttünk.” Eme logikák egyforma legitimációs igénnyel lépnek fel, egyik sem helyesebb a másiknál, legfeljebb másra alkalmazhatóak. Noha Carnap ekkor még alapvetően a logika kapcsán fogalmazta meg a tolerancia elvét, később ezt a *nyelvi formákra* is kiterjesztette,

15 Carnap 1931-ben („A metafizika...” i. m., 11.) már beígéri a logikai szintaxisban található elemzéseket (amelyeket ekkor még „metalogiká”-nak nevez), mindazonáltal a tolerancia elve még nem bukkan fel. Az első helye ennek az Otto Neurathtal folytatott protokolltétel-vita, CARNAP, R. (1932): „On Protocol Sentences”, *Noûs* 1987/4., 457–470, 457–458. A tolerancia elve feltehetően Karl Mengertől, a Bécsi Kör egyik prominens matematikusától származik. Ld. Menger, Karl: „Der Intuitionismus”, *Blätter für Deutsche Philosophie*, 1928/37.

16 *LSS*, §17. Kiemelés az eredetiben. Később a tolerancia elve alapján fogadta el Carnap a modális nyelvek legitimitását is. Ennek kapcsán például Willard Van Orman Quine egészen odáig ment, hogy „attól fél, hogy a tolerancia elve végül odáig fog vezetni, hogy [Carnap] még Hitlert is tolerálja.” (66/QC/1938-2-4/241–242.)

17 Olykor „a nyelvi formákat érintő konvencionalitás elve”-ként hivatkozik erre az attitűdre (*ITS*, §39.). Vö. *IÖ*, 18., 55. és *Meaning and Necessity*, i. m., §§7–8.

és ennek értelmében nem csupán különböző logikák állnak rendelkezésünkre (mint például két- és többértékű logikák, klasszikus és modális logika, kvantumlogika, intuicionista logika stb.)¹⁸ Erre a szemléletre §3-ban még visszatérünk.

Az *LSS* azonban a tolerancia elvének részletes kidolgozásán és alkalmazásán túl számos egyéb pontot is tartalmaz, amely releváns lehet a szemantikai korszak előzményeinek és a szintaktikai alapállás részleges átöröklődésének vizsgálata során. Ha a 'szintaxis'-t olyan szűk értelemben vesszük, mint ahogy manapság szokás, akkor feltehetően képtelenek leszünk megragadni Carnap szintaxis-konceptióját. Carnap ugyanis olyan kérdéseket is tárgyal a műben, amelyeket később, miután a szintaxis és szemantika elnyerte a sztenderddé vált meghatározását, tipikusan a szemantika területére sorolnánk. Olyan kérdések kerülnek terítékre az *LSS*-ben, mint az értékelés [valuation], a levezetés és a logikai következményreláció megkülönböztetése,¹⁹ a szemantikai teljesség elképzelése, a nyelv holisztikus és inferencialista felfogása,²⁰ a jelentés szerepe, és az analitikusság definíciója.²¹ Noha ezen kérdések jelentős része

- 18 A tolerancia elve ebben az olvasatban később mint a nyelvi kereteket illető pragmatikus-externális kérdések eszközeként jelenik meg. Vö. CARNAP, R.: „Empirizmus, szemantika és ontológia”, in: *Kortárs-tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről.* (szerk. COPI, Irving M.–GOULD, Jasmes A.), Gondolat, Budapest, 1985 [1950], 297–324.
- 19 Ennek jelentőségét az *LSS*-ben maga Tarski már meglehetősen korán felismerte és elismerte. Ld. TARSKI, Alfred. „A logikai következmény fogalmáról”, in: *Bizonyítás és igazság,* Gondolat, Budapest, 1990 [1936], 287–302.
- 20 Carnap másutt is („On the Character of Philosophical Problems”, *Philosophy of Science* 1934/1., 5–19, 12.; „Truth and Confirmation.” in: *Readings in Philosophical Analysis* (szerk. FEIGL, Herbert–SELLARS, Wilfrid), Appleton-Century-Crofts. 1949 [1935], 119–127.) expliciten az inferenciális struktúrák mentén explikálja a *propozicionális tartalom* fogalmát. A holizmus kapcsán az *LSS*, §82. ad rendkívül meggyőző képet, ahol Carnap hosszasan ecseteli, hogy (1) nem egyes mondatokat/hipotéziseket, hanem *teljes rendszereket* kell tesztelni, és ebből fakadóan (2) a rendszer *bármely eleme felülvizsgálható*, legyen szó, akár a *P*-szabályokról (amik tipikusan szintetikus állítások), akár az *L*-szabályokról (amik tipikusan logikai, analitikus állítások). Mindez jelentős mértékben revidálja Quine-nak „Az empirizmus két dogmája”-ban [1951] adott Carnap-képet (in: *Tudományfilozófia. Szöveggyűjtemény,* (szerk. FORRAI Gábor–SZEGEDI Péter), Áron, Budapest, 1999, 131–151.). Vö. CREATH, R.: „Vienna, the City of Quine’s Dreams”, in: *The Cambridge Companion to Logical Empiricism* (szerk. RICHARDSON, Alan W.–UBEL, Thomas), Cambridge University Press, 2007, 332–245.
- 21 Vö. COFFA, J. Alberto: „Carnap’s Sprachanschaung Circa 1932”, *PSA* 1976/2., 205–241.; *The Semantic Tradition...*, i. m. 15–16. fejj.; RICKETTS, Thomas: „Carnap:

Tarski idevágó műveiben is tárgyalásra kerülnek, Carnap jóval átfogóbb módon tárgyalta azokat.²²

A szemantika felé való elmozdulás egyik legfontosabb kérdése magát az „igazság” fogalmát érinti. Az egyik legtöbbet idézett passzus az *LSS*-ből (§60b) a következőképp szól:²³

Egy ilyen elmélet [az igazságról – *T. Á. T.*] a szintaxis módján megfogalmazva mindazonáltal nem lenne valódi szintaxis. *Az igazság és hamisság ugyanis nem valódi szintaktikai tulajdonságok*; azt, hogy egy mondat igaz vagy hamis, nem lehet általában pusztán a formája alapján eldönteni.

A Carnap-kutatók véleménye meglehetősen eltér a passzus értelmezését illetően,²⁴ ám az általánosan elfogadott vélemény szerint a probléma abban áll, hogy az „igazság” szintaktikailag nehezen kezelhető, mivel a deskriptív, és nem a logikai jelek közé tartozik. Mindazonáltal a passzust ennél tovább nem szokták idézni, holott pár sorral lejjebb a következőképp folytatódik:

Noha az 'igaz' és a 'hamis' általában nem fordul elő egy megfelelő szintaxisban (azaz egy olyan szintaxisban, ami a mondatok formális-tulajdonságaira korlátozik), azoknak a hétköznapi mondatoknak a jelentős része, amelyek hasznát veszik ezeknek a szavaknak, lefordíthatóak akár a tárgynyelvre, akár a szintaxis-nyelvre. Ha \mathfrak{S}_1 nem más, mint 'A', akkor a ' \mathfrak{S}_1 igaz' például lefordítható arra, hogy 'A'.

From Logical Syntax to Semantics.”, in: *Origins of Logical Empiricism* (szerk. GIERE, Ronald N.–RICHARDSON, Alan W.), University of Minnesota Press, 1996, 213–250.; CREATH, R.: „The Unimportance of Semantics”, *PSA* 1990/2., 405–416.; „Carnap’s move ...”, i. m.; FRIEDMAN, Michael: *Reconsidering Logical Positivism*, Cambridge University Press, 1999, 7. fej.; AWODEY, Steve: „Carnap’s quest for analyticity: the *Studies in Semantics*”, in: *The Cambridge Companion to Carnap*, i. m. 226–247.

22 Ld. TARSKI, A: „Az igazság fogalma a formalizált nyelvekben”, [1935], in: *Bizonnyítás és igazság*, i. m., 55–244.; „A tudományos szemantika megalapozása”, [1935] in: *Uo.*, 277–286.

23 Ez, és a következő idézet valójában *LSS* angol nyelvű, 1937-es kiadásából származik (*LSL*). A német kiadás ezeket a passzusokat nem tartalmazta, noha Carnap megjegyzi az előszóban, hogy eredetileg benne lett volna a német kiadásban is, azonban helyhiány miatt kivette őket.

24 Vö. CREATH, R.: „Introduction”, in: *Dear Carnap, Dear Van*, i. m., 1–45, 31.; „Carnap’s move...” i. m., 71. sk.; COFFA, A.: *The Semantic Tradition ...*, i. m., 16. f.; RICKETTS, T.: i. m., 241. skk.; FRIEDMAN, M.: i. m., 7. fej.

Ez a passzus meglehetősen hasonlít Tarski T-konvenciójára,²⁵ azonban ez korántsem meglepő.²⁶ Carnap már Tarski 1933-as publikációja előtt is tisztában volt azzal, hogy a szintaktikai megközelítésen túl lennie kell egy módnak, ahogy a nyelvről beszélhetünk.²⁷ Természetesen felmerül a kérdés, miszerint, ha ilyen közel jutottak mindketten ahhoz, amit ma szemantikának nevezünk, akkor Carnap miért „ragadt meg” a szintaxis szintjén? Saját bevallása szerint (IÖ, 56.) ennek esetleges történeti okai voltak, mégpedig, hogy a korszakban, és saját intellektuális hagyományában alapvetően a szintaktikai megközelítés dominált (mint Frege, Russell és Hilbert esetében).

Mindazonáltal, amint sikerült Tarskinak precíz és adekvát formában kidolgoznia az igazság szemantikus elméletét, Carnap nyíltan magáénak kezdte vallani. Ennek kapcsán felkérte Tarskit, hogy tartson egy előadást a szemantikai igazságelméletéről az 1935 szeptemberében rendezendő párizsi *International Congress for Scientific Philosophy* konferencián,²⁸ amely során teljes körű támogatásáról biztosította.²⁹ Tarski megtartotta az előadást, Carnap pedig rendkívül pozitív hangnemben védelmezte az elméletét – a szemantikus megközelítés azonban nem aratott osztatlan sikert.³⁰

25 Vö. Carnap (V1-3) szabályaival. 'U_i' jelölje a kifejezések szintaktikai kategóriáját, ekkor $\mathfrak{B}(U_i)$ azt jelenti, hogy 'A U_i' kifejezés egy mondat, és egy igaz mondat'. Ha 'A' egy mondat, akkor „V2a: ha $\mathfrak{B}('A')$, akkor A. [Például, ha 'ez a fa magas' igaz, akkor ez a fa magas].” (LSL, §60b.).

26 Vö. AWODEY, S.: i. m., 231–233.

27 Ennek forrása a Tarskival és Gödellel folytatott beszélgetések. Vö. IÖ, 60.

28 Ayer szerint (akinek legnagyobb részt köszönhető a bevett nézet) Tarski ezen a konferencián győzte meg Carnapot a szemantikáról. AYER, A. J.: „The Vienna Circle,” in: *Freedom and Morality and Other Essays*, Oxford, Clarendon Press, 1982/2002, 159–177, 174.

29 Felmerül a kérdés, hogy, amennyiben Carnap látszólag már 1935-ben expliciten feladta a szintaxis-szemléletet, miért járult hozzá az LSS 1937-es angol fordításához – az előszóban semmi nyoma a változásnak, sőt épp arról beszél Carnap, hogy a német kiadáshoz képest mennyiben gazdagabb az angol verzió. Feltehetően ez is azt sugallja, hogy Carnap nem tekintette radikális váltásnak a szemantika beemelését.

30 Ld. TARSKI, A.: „A tudományos...”, i. m.; CARNAP, R.: „Truth and Confirmation”, i. m., A legerősebb elutasítást Neurathból váltotta ki a szemantika, ld. MORMANN, THOMAS: „Neurath's Opposition to Tarskian Semantics”, in: *Alfred Tarski and the Vienna Circle*, i. m., 165–178.

§3. Carnap önértelmezése

Az *ITS* függelékében Carnap egy külön fejezetet szentel az *LSS*-t érintő reflexióinak (§39), annak, hogy milyen módon és mértékben szorul az ott kifejtett szintaktikai koncepció *kibővítésre*.

A 'kibővítés' egy fontos kifejezés jelen esetben, hiszen Carnap lépten-nyomon azt hangsúlyozza, hogy a korábbi szintaktikai vizsgálódásokat nem felváltani, hanem kiegészíteni kell a releváns szemantikai megfontolásokkal. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az *LSS* szemlélete egy az egyben megmaradna, és az *ITS*-t csupán hozzá kell olvasnunk. Carnap több definíciót és elképzelést is expliciten felad. A „Language I”-re és a „Language II”-re vonatkozó elképzelések alapvetően változatlanok maradnak, csupán az *általános szintaxist* érintő részek szorulnak szubsztantív felülvizsgálatra.³¹ Ám a felülvizsgálat után az *LSS*-ben elért eredmények jelentős része továbbra is megőrződik, és a megfelelő pontosítások mellett hozzárendelhető a szemantikai megfontolásokhoz.

Carnap továbbá jelzi, hogy korábbi filozófiai attitűdjének alapvetései továbbra is érvényben maradnak. Noha bizonyos korlátozásokkal kell élnünk, ha a szemantikát és a szintaxist össze kívánjuk kapcsolni egy rendszerré (*ITS*, §16.), a *tolerancia elve* továbbra is vezérelvként szolgál. Ezt jól mutatja az *ITS* előszava, ahol Carnap utal rá, hogy korántsem teoretikus ellenvetések miatt nem alkalmazta a szemantikai módszert korábban, hanem azért, mert nem voltak megfelelően precíz formában lefektetve a vizsgálódást szabályozó fogalmak definíciói. Miután ez megtörtént,³² az egyetlen dolog, ami az útját állhatta a szemantikának, az gyakorlati hasznossága és relevanciája. Azonban ezzel kapcsolatban Carnapnak nem voltak kétségei,³³ így, amennyiben lehetőségünk van bármilyen nyelvi formát felhasználni, és ha a szemantikai rend-

31 Különösen az 50–52. paragrafusokat említi Carnap, ahol az *analitikusságot*, a *logikai és deskriptív jelek elhatárolását*, illetve az *L- és P-szabályokat* vizsgálta. Ezeket, amelyek korábban szintaktikai fogalmaknak tekintett, most már szemantikai fogalmaknak tartja. Vö. *ITS*, §§13, 18, 21, 39. Az analitikusság szemantikai koncepciójáról ld. FROST-ARNOLD, Greg: *Carnap, Tarski, and Quine at Harvard*, Open Court, Chicago, Illinois, 2013, 4–5. fejezet.

32 Carnap több alkalommal is jelezte azt az esetleges történeti és kulturális tény, miszerint a szemantika dinamikus fejlődésének jelentős mértékben gátat szabott, hogy az első eredményeket a Lwów-Varsó iskola képviselői mind lengyelül publikálták, ezzel behatárolva a célközönséget. Vö. *ITS*, vi; *IÖ*, 31.

33 Ld. *ITS*, vii–ix; *IÖ*, 62.; *Foundations*, i. m., 1–3.; *Formalization*, i. m., xiii–xiv.

szerék megfelelően precíz módon artikuláltak és gyümölcsözőek a tudományos gyakorlatban, akkor felhasználhatjuk azokat.

Másrészt továbbra is érvényes az az alapállás, miszerint a filozófia alapvetően egy gyakorlat,³⁴ a nyelvi elemzés gyakorlata. Azonban az LSS koncepciójához képest, miszerint a filozófia a tudomány logikája, ahol is a tudomány logikája a tudományos nyelvek logikai szintaxisa, a 30-as évek végére úgy módosul a koncepció, hogy a *'filozófiának, mint a tudomány logikájának a feladat a tudományos nyelvek szemiotikai elemzése.'* A szemiotikai elemzés pedig alapvetően három részből áll: *pragmatika, szemantika és szintaxis*, ahol is mindhárom egyforma státuszt élvez, és csupán mód-szerűkben és területükben térnek el.³⁵

Intellektuális önéletrajzában (IÖ, 60-67) Carnap szintén azt az aspektusát hangsúlyozza a szemantikai módszereknek, hogy az egyfajta kiegészítése a szintaxisnak. Egy olyan kiegészítés, amely szükséges, noha korábban a technikai eszközök kiforrotlansága miatt sokáig váratott magára.³⁶

§4. Összegzés

Miközben az LSS teljes körű meghaladásáról és feladásáról szó-kás beszélni Carnap esetében a 30-as években, melynek fő moti-vációja Tarski eredményei voltak, jó indokunk lehet azt gondolni, hogy ilyen mértékű radikális váltás nem következett be Carnap gondolkodásában. Természetesen, noha egy ilyen erőteljes állítás védelmezése – mely állítás egyszerre támaszkodik a Carnap intel-lektuális fejlődésében mérőföldkőnek számító munkák interpretá-ciójára, illetve számos kontextuális és történeti adalékra³⁷ – jóval kifinomultabb és részletesebb argumentációt kívánna, ebben a ta-nulmányban pusztán az volt a célom, hogy kétséget ébresszek a bevett nézettel szemben.

Ehhez alapvetően a kortárs Carnap-szakirodalom legjelentő-

34 Ez a koncepció Wittgenstein *Tractatus*ában gyökerezik, ld. 4.112. tétel, 40. oldal: „A filozófia nem tan, hanem tevékenység.”

35 A hármas felosztás (ami Charles W. Morris-tól származik) impliciten már ott van az LSS-ben is, §2., expliciten azonban a *Foundations*-ben (i. m., 1939) jelenik meg először, 3–18.; vö. *ITS*, §§38–39.

36 Hasonló rekonstrukciót ad Carnap a *Formalization*-ben is, i. m., viii–xiii.

37 A szemantikai korszak megalapozásáról 1940–41-ben, ld. FROST-ARNOLD, i. m.

sebb munkáinak eredményeit tekintetem át, felhívva a figyelmet egy-két további releváns pontra, másrészt pedig említést tettem Carnap saját önreflexiójáról, amely szintén azt a hipotézist látszik alátámasztani, hogy filozófiai fejlődésének folytonossága korántsem törik meg az *LSS* és az *ITS* között. Azon túl, hogy az *LSS* számos eredményt és elgondolást anticipál, a benne lefektetett filozófiai alapállások, nevezetesen a „tolerancia elve” és a „filozófia, mint nyelvi elemzés”, expliciten továbbéltek Carnap későbbi korszakában is, ezzel biztosítva a folytonosságát.

Mindez pedig azt jelzi, hogy amennyiben meg akarjuk érteni a carnapi életművet, és a benne lezajlott változásokat, jóval közelebbről kell tekintenünk a releváns munkákat. Noha az *LSS* és az *ITS* különböző területeket fednek le a tudományos nyelvek vizsgálatában, mindkettőre egyformában szükség van, és a köztük lévő partikuláris hangsúlyeltolódásokat nem teoretikus filozófiai érveléssel, hanem a kontextusnak megfelelő gyakorlati eredmények felmutatásával kell legitimálni.

